

## T9 – LEVANATA – LOKALITY

...

A právě k domestikaci si teď uděláme malou odbočku. Postupně docházelo k domestikaci zemědělských plodin a zvířat. Co se **plodin** týče, patřily mezi ně zpočátku hlavně různé druhy polodivokých obilovin a luštěnin. Poměrně brzy se ale lidé naučili rostliny šlechtit a křížit tak, aby dávaly větší výnosy a byly odolnější. Později se začalo rozvíjet i pěstování zeleniny a sadařství. Tyto činnosti byly časově více náročné, na druhou stranu se ale daly provozovat i v oblastech nevhodných pro vznik polí (např. svahy, úzká údolí, atd.) Jejich výpěstky nabízely vítané zpestření jídelníčku a zaváděly do něj nové potraviny bohaté na vitamíny. Začaly se pěstovat také technické rostliny jako len a rákos, z prvního se vyráběly textilie, druhý pak sloužil hlavně jako stavební materiál, později i psací látka. Zemědělství mělo zpočátku v neolitu stěhovavý charakter, kdy se obdělávala jen část půdy a zbytek se nechával ležet ladem, aby si odpočinul a nabral živiny. Zemědělci tedy migrovali za úrodnou půdou. Až později se prosadil usedlý způsob života, kdy byla intenzivně obdělávána pole v okolí daného sídliště, avšak půda na okraji byla nadále nechávána vždy na čas ladem.

Souběžně s domestikací plodin probíhala i domestikace **domácích zvířat**. Zdomácnění ovce, kozy či prasete se klade obvykle k roku 8000 př.n.l., skotu pak k roku 6000. Se zdomácnělým koněm kultury Předního východu seznámili až kočovníci ze střední Asie v průběhu 4. tisíciletí. Domestikovala se ale i jiná člověku prospěšná zvířata – kolem roku 7000 to byly včely, později pak i kur domácí a další ptactvo. Poněkud jinou povahu měla domestikace psa (cca 10.000 př.n.l.) a kočky (7500 př.n.l.). Ti nesloužili jako primární zdroj obživy, ale pomáhali lidem v každodenním životě (hlavně pes – byl důležitý pro pastevce, i jako hlídač obydlí), případně byli chováni jako domácí mazlíčci (kočka – v Egyptě posvátná). Domácí zvířata byla primárně zdrojem potravy – mléka, masa, vajec, atd. Zvířata byla chována nejprve polovolným způsobem, na rozsáhlých pastvinách a výběžích, k ustájení došlo až později, pak se také mohla začít využívat chlévská mrva pro hnojení. Některá zvířata se využívala také jako tažná (pro orbu, ale také do povozů apod.).

K domestikaci mohlo docházet buď přirozenou interakcí lidí s jejich okolím (např. divocí předci psů se chodili krmit zbytky z lidských sídlišť, lidé si pak všimli, že je psi mohou varovat před blížícím se nebezpečím, pomáhat jim v lovu, atd. a začali je chovat přímo ve svých sídlech) nebo šlechtěním, tj. výběrem části populace daného zvířete či rostliny pro jeho vlastnosti. Například divoká pšenice se v přírodě obvykle po dozrání zrn sklání k zemi, aby mohlo dojít k rozsevu. Když ale první zemědělci sklízeli tuto pšenici, jejich cílem byly hlavně ty klasy, které i po uzrání zůstávaly vzpřímené, protože bylo mnohem snazší je pokosit srpy, než ty, co se klonily k zemi. Jejich plody se pak staly základem pro další výsev a tak postupně a jaksí nevědomky došlo k vyšlechtění takové pšenice, která zůstává i po

*uzrání stát (a lidem se tak lépe sklízí). O vědomém šlechtění zvířat či plodin máme zprávy až z pozdějších dob, zpočátku k němu docházelo tímto přirozeným způsobem.*

V období neolitu se v Jerichu udržovalo více méně stabilní osídlení, i když počet obyvatel se postupem času měnil, nejvíce lidí zde žilo zřejmě v druhé polovině 3. tisíciletí. V době bronzové město zažívalo největší prosperitu mezi léty 1700-1550, bylo rozšířeno a jeho hradby byly zesíleny. Asi v polovině 16. století bylo potom zničeno v bojích a zůstalo neosídlené až do 9. století. Archeologické doklady se tak dostávají do konfliktu se starozákonními příběhy, kde se Jericho objevuje poměrně často a jednou z neznámějších příhod je jeho dobytí Izraelity vedenými Jozuem – ten prý sedm dní nechal kolem městských hradeb Jericha nosit archu úmluvy a to vedlo k jejich samovolnému zřícení. Jakkoliv je datace této biblické události nepřesná, většinou je příchod Izraelitů zasazován do 12. či 11. století, kdy Jericho prokazatelně nebylo osídleno. Zmínky o něm jsou ale i v novém Zákoně, město několikrát navštívil Ježíš a vykonal zde řadu zázraků.

Každopádně nové jerišské obyvatelstvo v 9. století již bylo izraelitské, ale ani to se zde neudrželo dlouho. Nejprve se muselo vyrovnat s příchodem Asyřanů, poté Babyloňanů a právě za jejich nadvlády bylo místní obyvatelstvo odvedeno do nuceného exilu do Mezopotámie (Babylonské zajetí) a Jericho opět zpustlo. Město dal pak blízko původní lokality znovu vystavět perský panovník Kýros Veliký a umožnil také návrat původnímu obyvatelstvu. Jericho pak bylo správním centrem jedné z provincií perské říše.

V roce 336 jej dobyl Alexandr Veliký a učinil z něj své osobní sídlo. Po rozpadu alexandrova impéria se Jericho stalo součástí Seleukovské říše. Město později ovládl Marcus Antonius a dal jej darem Kleopatře, od níž si jej pronajal Herodes, a po jejich smrti ho dále spravoval. Za jeho vlády bylo v Jerichu dokončeno několik významných staveb – měl přebudovat jednu z nedaleko stojících pevností a pojmenoval ji Kypros po své matce, dal si zde vybudovat zimní palác, akvadukt, který zásoboval vodou nové městské části a také divadlo a hippodrom. V tuto dobu bylo Jericho opravdu významným městem, upadat začalo v 1. století, kdy se na celé oblasti neblaze podepsalo židovské povstání potlačené Vespasianem (a Titem), navíc na konci tohoto století přišlo zemětřesení, které dost poničilo už tak chátrající město. Osídlení se zde udrželo i poté, byla zde stabilní posádka římského vojska, ale předchozí slávy už Jericho nedosáhlo.

## T10 – ČÍNA

...

Čína tvořila ve starověku poměrně izolovanou oblast, což bylo zapříčiněno i místními přírodními podmínkami. Jádrem starověkého osídlení se nacházelo v dnešní severní Číně. Jeho osu tvořila povodí dvou místních velkých řek – Chuang-Che (Žluté řeky) a Jang-c'-tiang. Ta první z nich pramení na Tibetské náhorní plošině a teče pak směrem na východ, kde se nakonec vlévá do Žlutého moře. S délkou téměř 5500 km patří mezi nejdelší řeky na světě. Řeka Jang-c'-tiang pramení také na Tibetské náhorní plošině, ovšem mnohem hloub v jejím nitru a v nadmořské výšce téměř 7000 m. V horní části svého 6300 km dlouhého toku protéká hornatými oblastmi, její spodní tok pak postupuje na východ přes rovinatá území. Také tato ústí do Žlutého moře. Dalšími významnými geologickými útvary jsou dvě horská pásma postupující od severu k jihu. První z nich je o něco nižší a sleduje s občasným přerušением mořské pobřeží. Druhá pak postupuje paralelně vnitrozemím. Obecně lze říci, že na počátku starověku bylo podnebí v Číně mnohem teplejší a vlhčí, rozsáhlé oblasti mezi toky obou řek byly pokryté bažinami a močály.

I proto se s prvními neolitickými sídly setkáváme ne přímo v jádru starověkého čínského území, ale v oblastech spíše okrajových, na pomezí horské krajiny a močálů, kde bylo možno obdělávat půdu. Hustě zalesněné hory navíc poskytovaly dostatek lovné zvěře, takže lidé měli dostatek potravy i tehdy, když se zemědělská produkce nedařilo. Počátky zemědělství se v této oblasti kladou asi k roku 8000 př.nl. Poměrně rychle zde došlo k domestikaci zvířat, např. prasete nebo vodního buvola. Z pěstovaných rostlin si můžeme jmenovat proso, rýže se zde prosadila až v pozdějších dobách. Pro textilní výrobu se pěstovalo konopí a již v této době bylo zřejmě objeveno i získávání surového hedvábí z kokonů bource morušového. Po celou dobu ale část potravy zajišťoval také lov a rybolov. Lidé bydleli v menších zemědělských osadách organizovaných na příbuzenském principu, který pak fungoval po celý starověk.

Do období starověku pak Čína vstoupila za vlády dynastie Sia. Době jejího působení se ohraničuje roky 2200 a 1750 př.nl. Její hodnověrnost bývala dříve zpochybňována, jelikož je známa až z pozdějších literárních pramenů a podle tradice byl jejím prvním panovníkem legendární Yu Veliký. Jeho hlavní zásluhou bylo, že sjednotil lid dané oblasti a podařilo se mu zorganizovat stavbu kanálů, které chránily území před ničivými záplavami. Nicméně moderní archeologie již disponuje jistými nálezy (např. bronzových sošek) připisovaných právě této dynastii. V této době došlo tedy k rozkvětu městské civilizace a postupnému sjednocování společnosti. Ta byla, jak již bylo řečeno, organizována hlavně na principu příbuznosti a podřízenosti jednotlivých klanů. Tato struktura byla velmi komplikovaná a na jejím vrcholu pak stál panovník.

Na dynastii Sia navázala pak dynastie Šang, známá již dobře z literárních i hmotných pramenů. Tradičně se uvádí, že toto převzetí moci proběhlo násilnou formou, kdy byl poslední sianský panovník Jie poražen Tangem z dynastie Šang. Mělo k tomu dojít v bitvě u Ming-ťiao, avšak tato má zatím spíše legendární charakter. Naopak se zdá, že obě dynastie existovaly jistou dobu vedle sebe na sousedních územích. Dynastie Šang mnohokrát přesunula hlavní místo své říše a její skutečný rozkvět začal až v polovině 14. století, kdy se centrum ustálilo ve městě Yin (dnešní archeologická lokalita An-jang). V tomto městě byly objeveny základy královského paláce a šlechtických sídel. Je zajímavé, že zde používaná stavební metoda spočívající v udusávání tenkých vrstev hlíny do dřevěného bednění, jejímž výsledkem byla masa pevná jako cement, se pak v Číně používala další tisíce let. Krom toho zde byly nalezeny také četné panovnické a šlechtické hroby s bohatou výbavou svědčící o luxusu, v němž tehdejší nejvyšší společenská vrstva žila. V hrobech se nacházejí desítky předmětů z bronzu, keramiky a kamene, ale také ze vzácného jadeitu či slonoviny. Výjimkou nebyly ani oběti zvířat či lidí. Panovník v té době vládl zcela samostatně a měl ve společnosti velkou autoritu.

Většina obyvatelstva se samozřejmě živila zemědělstvím, jehož výpěstky pak byla zásobována také města. Značně již pokročila řemeslná a umělecká výroba – mistrovství dosáhli Číňané zvláště ve zpracování bronzu (kde používali metodu odlévání do forem) a ve výrobě hedvábí. Říše ale nebyla zdá se zapojena do dálkového obchodu po moři, jakkoliv technické znalosti i příhodné podmínky k tomu měla. Vysvětluje se to většinou tím, že v době, kdy ve Středomoří vznikaly tradiční trasy dálkového obchodu, nebylo v sousedství čínské říše žádné území, které by jí mohlo být adekvátním obchodním partnerem, a proto se zde dálkový obchod nerozvinul.

Z doby dynastie Šang pocházejí také první písemné záznamy. Část je jich na bronzových předmětech, většina ale pochází z kostí, které se používaly k věštění. Celkem je jich známo asi 100 000. Dané věšebná metoda se nazývá skapulimancie. K věštění se používala buď lopatková kost hovězího dobytka (zde buvola), nebo břišní část želvího krunýře. K nim se přiblížil rozžhavený kovový předmět a podle prasklin, které vznikly, se určovala odpověď na položenou otázku. Ta potom byla také na danou kost vyryta. Otázky pokrývají široké pole témat, od záležitostí politických a společenských, přes hospodářské, duchovní či z běžného života.

Co se náboženství týče, v čele kultu stál panovník, který svou autoritu potvrdzoval mnoha rituály s náboženským podtextem. Hlavním motivem byla úcta k předkům.

Po dynastii Šang se asi v polovině 11. století dostali v Číně k moci noví panovníci z dynastie Čouů. Jejich lid sídlil původně na západ od centra čínské říše a přicházel tak do kontaktu s různými nomádkými etniky, která se pohybovala na hranicích tehdejší Číny, což u nich vedlo k větší otevřenosti v otázce kulturních vlivů zvenčí. Na předchozí dynastii noví vládcí navázali v tom, že i oni

stanuli na vrcholu složité společenské organizace stvořené na základě příbuzenských a vazalských vztahů. Zároveň ale přinesli jednu velkou inovaci – totiž v náboženství se místo úcty k předkům začalo více prosazovat univerzálnější božstvo Nebes (Tchien), od něž odvozovali svou vládu nad lidmi. Útvar, kterému Čouové vládli, ale nebyl zcela jednotou homogenní říší, jednalo se spíše o jakousi konfederaci řady menších státečků, které byly v područí ústřední moci.

Asi kolem roku 500 se v Číně rozšířila znalost železa, což vedlo k možnosti vyrábět lepší nástroje a zbraně. Většina lidí stále žila na venkově a živila se zemědělstvím. Půdu v této době vlastnila jen šlechta, která ji za část úrody pronajímala rolníkům. Pro zlepšení výnosů polí se nyní začaly budovat zavlažovací či odvodňovací systémy.

Jednotná centrální moc začala v 8. století oslabovat a postupně došlo k rozpadu říše dynastie Čou na řadu menších útvarů. Hovoří se o tzv. období jara a podzimu a vymezuje se léty 771-476 př.nl.. Tento název odkazuje na významný literární pramen k dané době, Kroniku jara a podzimu, která byla sepsána na počátku 5. století ve státě Lu. Za jejího editora je tradičně považován Konfucius, významná postava raně čínských dějin. Konfucius byl čínský filozof a státník žijící v letech 551-479 právě ve státě Lu. V jeho filozofickém učení hraje základní úlohu humanita a úcta. Právě zájem o lidi a společnost jej odlišuje od jiných soudobých filozofických učení, která se snažila spíše o odloučení od světa a hledání pravdy někde v osamění. Jeho učení nevytvořilo nějaký ucelený systém, přesto našlo řadu pokračovatelů. Jeho díla jsou souborem zásad a principů správného lidského chování a žití.

Jak je tedy patrné, po kulturní stránce země prosperovala. Politická stabilita jí však zcela chyběla. Období jara a podzimu bylo plné válek a bitev, kdy se moc přelévávala z jedné strany na druhou. Existovala řada mocenských útvarů, které se různě spojovaly a zase rozkládaly.

V tomto ohledu nebylo o mnoho lepší ani následující období zvané Doba válčících států. I zde je název odvozen od titulu jedné významné kroniky – Análů o válčících státech, což je historický svod pramenů z počátků dynastie Čchin, tedy z konce 3. století př.nl. Počátek tohoto období je diskutabilní – většinou se počítá s rokem 476, konec bývá kladen k roku 221. Je to pokračujících mocenských sporů, směřujících ale ke konečnému sjednocení země. Na počátku stálo sedm velkých celků, které postupně expandovaly, pohlcovaly menší státečky a bojovaly proti sobě, až konečně panovník jménem Š-chuang-ti – poté co stabilizoval vlastní moc – zahájil velkou expanzi a porazil poslední zbývající státy. Stal se pak vládcem jednotné čínské říše a zakladatelem dynastie Čchin.